

Bogdan Balcer

Odkrycie szkieletu ludzkiego w jamie 16, w obrębie osady kultury pucharów lejkowatych w Zawichoście, pow. Sandomierz

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 4, 29-33

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOGDAN BALCER

ODKRYCIE SZKIELETU LUDZKIEGO W JAMIE 16, W OBREMBIE OSADY KULTURY PUCHARÓW LEJKOWATYCH W ZAWICHOŚCIE, POW. SANDOMIERZ *

Podczas badań 1963 r. na stanowisku Pieczyska w Zawichoście, pow. Sandomierz, odkryto w całości zachowany szkielet ludzki, leżący w obrębie jamy 16. Dokładna publikacja archeologiczna tego znaleziska będzie zawarta w sprawozdaniu i całościowym opracowaniu materiałów ze stanowiska Pieczyska¹. W tym miejscu ograniczam się tylko do najogólniejszej informacji o warunkach odkrycia i występowania szkieletu, niezbędnych przy jego publikacji antropologicznej².

CHARAKTERYSTYKA STANOWISKA

Stanowisko Pieczyska leży na krawędzi lessowej Wyżyny Sandomiersko-Opatowskiej. Między Sandomierzem a Zawichostem krawędź ta rysuje się w postaci kilkudziesięciometrowego obrywu ponad doliną Wisły, pociętego po brzegach przez liczne wąwozy. Trzy kilometry na południe od Zawichostu, ponad wsią Podgórze, leży cypel lessowy ograniczony od północy wielkim wąwozem Zbrza Duża i od południa zakolem doliny Wisły. Nazwa stanowiska pochodzi od nazwy pól położonych na tym cyplu, administracyjnie podlegających Zawichostowi³. Już kilkadziesiąt lat temu zaobserwowano na polach Pieczysk bogate ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia, występujące na

* Z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

¹ Do czasu oddania do druku niniejszej pracy zostało opublikowane krótkie sprawozdanie z wykopalisk na polach Pieczysk; B. Balcer, *Sprawozdanie z badań prowadzonych w latach 1962—1964 na stanowisku Pieczyska (Zbrza Duża) w Zawichoście, pow. Sandomierz*, „Wiadomości Archeologiczne” t. XXXI, 1966, s. 246—248.

² A. Wiercińska *Charakterystyka antropologiczna szkieletu ludzkiego z jamy 16 na stanowisku Pieczyska w Zawichoście, pow. Sandomierz*, w niniejszym tomie, s. 35.

³ Stanowisko znane jest z dotychczasowych wzmianek w literaturze pod nieścisłą nazwą „Zbrza Wielka”, będącą określeniem wąwozu, który ogranicza stanowisko od północy.

powierzchni w postaci odłupków krzemienia, ułamków naczyń i innych odpadków, zajmujące dużą przestrzeń kilkunastu hektarów.

W latach 1962, 1963, 1964 Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie przeprowadziło badania wykopaliskowe na Pieczyskach. W r. 1963 część osady była badana z ramienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach. Badania prowadzone były w kilku miejscach na rozległym terenie. W ich wyniku odkryto bogate ślady osadnictwa kultury pucharów lejkowatych ze środkowej epoki kamienia. Dotychczas przebadano kilkadziesiąt jam zawierających bogaty i różnorodny materiał archeologiczny. Największe skupienie takich jam wystąpiło w wykopie II, wytyczonym w kulminacji wzniesienia Pieczysk, w zachodniej części stanowiska.

JAMA 16

Jama ta była w wykopie II jedną z kilkunastu jam kultury pucharów lejkowatych. Zarys jamy wystąpił poniżej warstwy ziemi ornej na głębokości 35 cm, przylegając do zarysu jamy 14a, wielkiej jamy w typie ziemianki. Obie jamy wydzielały się odrębnie o 30 cm głębiej, na poziomie 60—70 cm. Jama 16, o zarysie w przybliżeniu okrągłym i średnicy 2 m, w przekroju cylindryczna, lekko rozszerzona w partii dennej, miała głębokość 155 cm. Zabarwienie zarysu jamy było brunatne, taką samą barwę, niemal jednolitą, posiadał przekrój jamy, w obrębie którego wydzielono następującą stratyografię:

warstwa I, głęb. 30 cm od powierzchni do głębokości 90 cm, to jest do poziomu wystąpienia szczątków kostnych człowieka;

warstwa II, głęb. 90—120 cm zawierająca szkielet;

warstwa III, od głęb. 120 cm do dna jamy na głębokości 155 cm, poniżej szkieletu. Warstwa III posiadała nieco ciemniejszą barwę od warstw I i II.

MATERIAŁ Z JAMY

WARSTWA I, głębokość 30—90 cm.

1. Jedenaście fragmentów przykrawędnych naczyń workowatych.
2. Cztery fragmenty kubków.
3. Trzy fragmenty amfor.
4. Dziewięć fragmentów przykrawędnych nieokreślonych naczyń.
5. Sześć fragmentów przydennych naczyń.
6. Sto osiemdziesiąt fragmentów brzuśców naczyń.
7. Fragment siekiery czworosiennej z krzemienia pasiastego.
8. Siekiera czworosienna z krzemienia nakrapianego.
9. Drapacz i nóż na wódrach krzemienia szarego, biało nakrapianego.
10. Załuskany wiór tego krzemienia.
11. Zatępiec i trzydzieści odłupków krzemienia nakrapianego.
12. Łuszcza krzemienia kredowego, wołyńskiego.
13. Dwadzieścia dwa kamienie, w tym większość to ułamki skał wapiennych.
14. Dłuto kościane.
15. Dwa szydła kościane.
16. Sześćdziesiąt siedem całych i połupanych kości zwierzęcych.
17. Jedenaście muszli małż rzecznych.
18. Kość biodrowa płodu ludzkiego (wg określenia A. Wiercińskiej).
19. Sześć grudek polepy.

Ryc. 1. Zawichost, pow. Sandomierz, stanowisko Pieczyska, wykop II, jama 16, głębokość 90—120 cm. Kości szkieletu odsłonięte podczas eksploracji jamy. Widok od północnego zachodu

WARSTWA II, głębokość 90—120 cm.

Na poziomie tym pośrodku jamy wystąpiły kości w całości zachowanego szkieletu ludzkiego, leżące w układzie bezładnym, w którym się jednak można dopatrywać pewnych cech porządku anatomicznego. Mianowicie czaszka leżała w pobliżu kości ramion i żeber, kości długie nóg występowały parami, sugerując jednocześnie swym układem podgięcie kończyn (ryc. 1). Kości szkieletu człowieka zajmowały przestrzeń o wymiarach $1 \times 0,75$ m o osi NE—SW. Poza szczątkami ludzkimi w warstwie znaleziono:

1. Fragment półksiężycowego ucha kubka.
2. Fragment amfory.
3. Szydło kościane.
4. Ułamany wiórek krzemienia nakrapianego.
5. Kilkanaście ułamków kości zwierzęcych.

WARSTWA III, głębokość 120—155 cm.

1. Fragment pucharu lejkowatego.
2. Fragment wielkiego naczynia o rozchylonej części górnej.
3. Pięć fragmentów przykrawędnych naczyń workowatych.
4. Fragment naczynia z uchem.
5. Duży fragment wielkiego naczynia nieokreślonego typu.
6. Fragmenty przydenne trzech naczyń.
7. Trzydzieści fragmentów brzuśców naczyń.

8. Dwa półwytwory siekier z krzemienia nakrapianego.
9. Siekierka na wiórze krzemienia nakrapianego.
10. Fragment polerowanej siekierki z krzemienia nakrapianego, przekształconej na mały rdzeń wiórowy.
11. Drapacz na wiórze i załuskany wiór krzemienia nakrapianego.
12. Dwadzieścia pięć odłupków i wiórek krzemienia nakrapianego.
13. Szydło kościane.
14. Kilka kamieni.
15. Czterdzieści ułamków i całych kości zwierzęcych.
16. Pięć muszel małż rzecznych.

WNIOSKI

Poza kośćmi szkieletu w inwentarzu jamy najliczniej reprezentowane są fragmenty ceramiki. Wśród nich znajdują się ułamki naczyń workowatych, kubków z uszkami półksiężycowymi, ucha amfor i fragment pucharu lejkowatego. Na materiał krzemienisty składają się siekiery i półwytwory siekier, narzędzia na wiórach i odłupki krzemienia nakrapianego, a także siekierka z krzemienia pasiastego. Z jamy pochodzi dłuto i szydła kościane, trochę kości zwierzęcych i muszli małż rzecznych oraz grudki polepy.

Na podstawie materiału można zaliczyć jamę, podobnie jak całą osadę, do południowej grupy kultury pucharów lejkowatych, datowanej na środkowy okres neolitu polskiego. Absolutna chronologia znaleziska, której określenie jest trudne ze względu na ciągły brak ostatecznych ustaleń w tym względzie, może być w przybliżeniu określona na lata 3000 — 2500 p. n. e. Materiał archeologiczny z jamy, wydzielony stratygraficznie, jest jednolity i nie można go zróżnicować chronologicznie. Poza faktem występowania szkieletu jama 16 nie wyróżnia się swą budową i inwentarzem spośród jednego z typów jam kultury pucharów lejkowatych, odkrytych na stanowisku. Można zaliczyć ją do grupy średniej wielkości jam, zawierających zwykle różnorodne drobne odpadki. Szczątki człowieka dostały się do jamy w czasie cyklu jej zapełniania, gdy jama zawierała już pewną ilość materiału. Przykryte zostały warstwą o podobnym charakterze. Z uwagi na powyższe, a także biorąc pod uwagę dość bezładny układ kości szkieletu i brak materiałów, które można uznać za pewne dodatki grobowe, trudno określić znalezisko z jamy 16 jako znalezisko grobowe. Znalezisko to nasuwa różnorakie możliwości interpretacji, między innymi może być uznane za ślad jakichś zabiegów związanych z pewnego rodzaju obrządkiem grzebalnym. Nie zostało to jednak jeszcze wyjaśnione. Występowanie szczątków ludzkich w obrębie osady nie jest zjawiskiem odosobnionym. Część z tych znalezisk ze względu na swój wyraźny charakter została określona jako groby⁴. Pełna publikacja materiału z jamy 16 i dalsze wnioski, jakie mogą wypłynąć po pełniejszym przestudiowaniu literatury, zamieszczone będą w przygotowanym przez autora opracowaniu wyników badań na stanowisku Pieczyńska w Zawichoście⁵.

⁴ Z. Podkowińska *Osada neolityczna na górze Gawroniec w Ćmielowie, pow. Opatów*, „Wiadomości Archeologiczne” t. XVIII, 1950, s. 117, ryc. 30.

⁵ B. Balcer *Stanowisko Pieczyńska w Zawichoście-Podgórzu, pow. Sandomierz, w świetle pierwszych wykopalisk*, praca oddana do druku w „Wiadomościach Archeologicznych” t. XXXII.

ОТКРЫТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО СКЕЛЕТА В РАСКОПЕ № 16
В ПРЕДЕЛАХ ПОСЕЛЕНИЯ КУЛЬТУРЫ ВОРОНКООБРАЗНЫХ СОСУДОВ
В ЗАВИХОСТЕ

Во время археологических исследований проводимых работниками Варшавского государственного Археологического музея на стоянке Печиска в 1963 году было сделано интересное открытие, найден прекрасно сохранившийся человеческий скелет, лежавший в раскопе № 16. Стоянка Печиска расположена на востоке лёссовой Сandomирско-Опатовской возвышенности на мысе над долиной Вислы. Во время археологических исследований открыто несколько десятков раскопов эпохи культуры воронкообразных сосудов с богатым и разнообразным инвентарём.

В раскопе № 16 на уровне 90—120 см. были найдены беспорядочно лежащие кости человеческого скелета. Над скелетом, рядом с ним и даже ниже его был обнаружен археологический материал в виде обломков посуды, осколков кремня и раковин речных моллюсков, кости зверей и несколько орудий труда.

Все эти предметы относятся к южной группе культуры воронкообразных сосудов, и могут быть отнесены к среднему периоду польского неолита.

Раскоп этот не отличается от других раскопов средней величины стоянки Печиска, содержащих в себе, главным образом, мелкие обломки. Поэтому эти находки трудно считать могильными захоронениями, однако возможность такой интерпретации вовсе не исключается. Раскоп № 16 будет подробно описан автором в готовящейся публикации.

DISCOVERY OF HUMAN SKELETON IN № 16 PIT WITHIN A SETTLEMENT
OF FUNNEL-BEAKER CULTURE AT ZAWICHOST IN THE SANDOMIERZ
DISTRICT

An interesting discovery was made in the field of Pieczysko in the course of archaeological research carried out by the scientific staff of the State Archaeological Museum of Warsaw in 1963. A human skeleton entirely preserved has been found in № 16 pit. The Pieczysko field is situated on the east border of the loess highland called "Wyżyna Sandomiersko-Opatowska" on a spot protruding over the Vistula valley.

Above hundred of pits of Funnel-Beaker Culture have been unearthed here during the said archaeological research. A rich and various inventory is contained within them. In № 16 pit, in the level of 96—120 cm, the discovery comprises bones of a human skeleton lying disorderly. Above this skeleton, within it and below it, a rich archaeological material has been discovered. It consists of potsherds, chips of flint, shells of river shellfish, animal bones, and different tools.

The above findings belong to the south group of Funnel-Beaker Culture and may be dated from the middle neolithic period in Poland. The pit in question does not differ from other middle-size pits of the Pieczysko field which contain mainly small remains. Thus, the findings may hardly be regarded as a grave, although such an interpretation is also possible. It is worth adding that the № 16 pit will be a separate topic of an ample paper now in preparation by the author.